

Régi és mai epizódok a soproni líceumi könyvtár történetéből

Zaklatott társadalmi-politikai viszonyok közepette, defetista hangulatot árasztó statisztikagyártások évadán jólesik arról tudósítani, hogy vannak ennek az országnak kiemelkedő nemzeti értékei, például a mi esetünkben kincset érő könyvritkaságai a magyar középiskolák könyvtáraiban. Néhol százszám. Sopronban meg ezerszám. A Berzsenyi Dánielről elnevezett evangélikus gimnázium nagykönyvtárában mintegy negyvenezer régi kiadású kötetet őriznek, és ennek a hatalmas állománynak a zöme muzeális értékű könyv, térkép és egyéb kiadvány, azaz 1801 előtről való. Az épületben minden szeglet, a nagykönyvtárban minden könyv a történelemtől mesél.

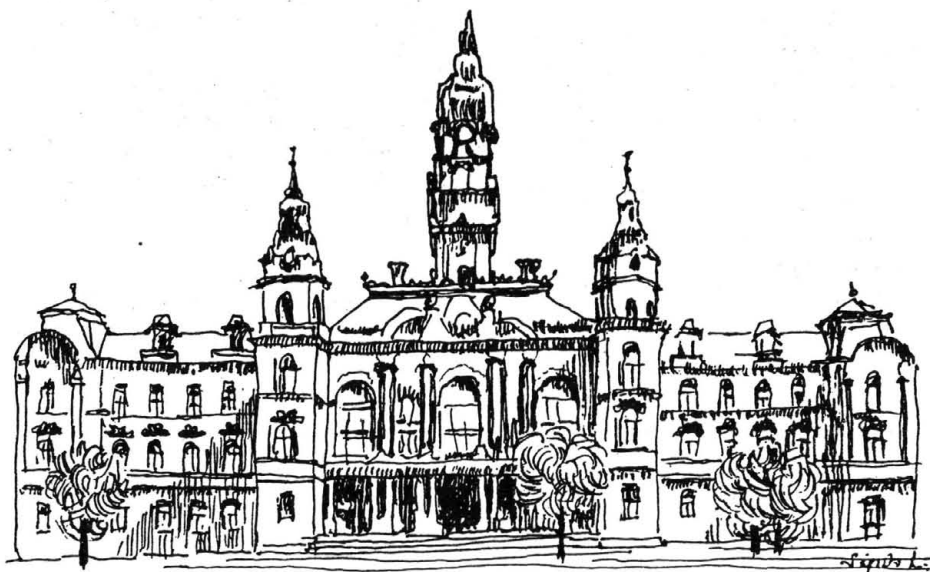
Erdemes megismerkedni ezzel az ősi iskolával és veretes könyvtárával. Az alábbi „történelmi” riportban a páratlanul gazdag gyűjtemény létrejöttéről és mai helyzetéről lesz szó.

Határkő az 1557. esztendő

Könyvek és könyvtár nélkül igazi iskola soha nem is volt; a könyvtár legszeresebb tartozéka az iskolának, életfontosságú szerve, mint embernek a szív, a máj, az agy, lévén a könyv minden korban a tudás forrása. Tisztában voltak ezzel iskolaalapító eleink is, és ha módjukban állt, akkor az iskolákat már az induláskor ellátták megfelelő könyvekkel. A legkorábbi idevágó adat: 1010 körül *Bonipert* pécsi püspök Franciaországból hozat könyveket a pécsi káptalani iskola számára. Régi iskoláink tékái, főleg Gutenberg felfedezése után, évtizedről évtizedre szépen gyarapodtak, nemegyszer az adományozások révén is.

Nehéz korszak volt Magyarországon a fegyvercsattogástól hangos és vérzivataros 16. század, amikor a török-magyar végvári csatározások és a nagyszabású háborúk egyaránt dúltak, pusztították az ország földjét, javait és népét. Ez a kemény század azonban a reformáció diadalmas időszaka is: a hitújításé, amely tudvalevőleg nagy szerepet szánt az anyanyelvnek a hitélet fejlesztésében és a műveltség terjesztésében is, ami iskolák működtetése nélkül meddő igyekezet lett volna.

Ismert, hogy három részre szakadt ekkor az ország. A hajdan virágzó középső terület másfél évszázadra öldöklő harcok színhelye, ahol pusztul a lakosság és vele együtt mindenféle tárgyi és szellemi kultúra. A királyi Magyarország városaiba viszont ritkán hallatszik el a fegyvercsörgés. Bár a művészet errefelé sem virágzik, mivelhogy *inter arma silent musae* (háborúban hallgatnak a múzsák), a nagyobb városokban azonban telik arra a polgárság erejéből, hogy gyermekeinek új iskolákat fundáljon vagy a régieket továbbfejlessze.

Sopronban a század közepére befejeződik a város új vallási arculatának kialakulása. Az ötvenes évek derekán a város lakossága körében túlsúlyra jut a protestantizmus. A tanácsurak már 1552 őszén úgy nyilatkoznak, egy korabeli levél tudósít az elhatározásukról, „ezentúl semmi más vallást nem hajlandók megtérni a városban, mint a lutheránus irányzatot.”

A magas városi magisztrátus tagjai hamarosan kinyilvánítják, sőt: határozatba foglalják felekezeti hovatartozásukat; mindnyájan a lutheránus vallás mellett voksolnak. Egyúttal azt is jelenti ez az 1557-ben hozott döntés, hogy Sopron ősi, több százados plébániai iskolája, mely már 1553-ban végleg kikerült a városi plébános felügyelete alól, az evangélikusokból álló városi tanács oktatási intézménye lett. *„Az új szellemű városi iskolai oktatás megindulásánál ugyanez a jelenség ismerhető fel – írja Fabiny Tibor egyháztörténész –, ami a reformációkori Európa sok más városát jellemezte: a protestantizmusnak nem kellett új iskolát alapítania, hanem csak a régit alakította át és szervezte meg saját céljai szerint.”*

Feljegyezték, hogy a plébániai iskola elavult épületét *Hummel Kristóf* polgármester javaslatára lebontatta a város, és helyén új iskolaházat emeltek 1557-ben. Hogy terjeszkedni is tudjanak, *Hummel* saját telkét ajánlotta föl az új iskola céljaira.

Részletes leírások szólnak az új evangélikus iskola (négyosztályos latin gimnázium) életéről, tananyagáról, de a pedagógiai tevékenység és a korabeli diákéletmód leírásával ezúttal nem traktáljuk meg az olvasót. A továbbiakban csupán azt adjuk elő röviden az iskolával kapcsolatban, ami a tankönyvekkel és az iskolai könyvtárral is összefügg. Például hogy a városi tanács humanista szellemű külföldi vagy külföldet járt hazai szakembereket hívott Sopronba tanítani, akik a kor igényeinek megfelelő, modern nevelési elveket vallottak, emellett *új szellemű tankönyveket is hoztak magukkal*. Minden bizonnyal ekkoriban és így került a soproni iskola könyvtárába *Albrecht Dürer* híres geometriakönyvének – *Utastás*

a körző és vonalzó használatához – egy példánya. A német nyelvű, klasszikusan szép kivitelű könyv 1538-ban hagyta el a nyomdát, és Magyarországon ez az egyetlen darab található ebből a kiadásból.

A 16. századból nem ismeretes az iskola könyvtárának katalógusa, de mint *Pröhle Jenő* neves soproni tanár és könyvtáros írja, „*a bibliotheca scholastica bizonyosan megvolt az 1557-ben alapított vagy inkább bővített városi latin iskolában éppúgy, mint az 1658-ban alapított magyar-latin gimnáziumban, bár az ellenreformáció hatalmasai 1674-ben mindkettőt becsukatták, és az előbbinek könyvtárát is konfiskálták*”.

Az első fennmaradt könyvjegyzék *Fridelius Jánostól* származik, aki 1682 és 1712 között volt az iskola rektora, és összeállította az intézmény (gimnázium és egyben elemi iskola) tantervét és rendtartását. A nevelés eszközei között *Fridelius* a könyveket is említi; osztályonként felsorolja a tanulók kezébe adandó tan-könyveket, amelyek természetesen a könyvtárban is fellelhetők voltak.

Magyar Társaság

Fényes és sötét esztendők váltakoznak az iskola ötödfélszázados történetében. A gyorsan virágzásnak induló oktatási intézményt – amelybe a 16. században az egész Habsburg Birodalomból (összesen tizenhat európai országból!) érkeztek növendékek, lévén ez az egyetlen evangélikus középiskola a hatalmas birodalom határain belül – először az ellenreformáció, később a politikai önkény próbálta meg eltörölni. Például a *Wesselényi-féle* összeesküvést követő kíméletlen vallási és politikai üldözés során 1674-ben bezárják a soproni iskolát, és csak az 1681-es soproni országgyűlés adja vissza a város iskolafenntartási jogát.

Háromszáz év alatt háromszor zárta be a Habsburg-önkény a soproni evangélikus iskolát. A drasztikus intézkedésekkel a hitfelekezet szabad szellemét szeretnék volna megtörni, illetve magát Sopron városát, amely Bécsben rebellis fészeknek számított a reformáció kezdete óta.

Sopron lakosságának jelentős hányada német ajkú volt a régi századokban. Érthető, sőt természetes, hogy sokáig a város iskolájában németül (valamint a pedagógiai hagyományoknak megfelelően latinul) folyt a tanítás. A 17. században viszont változás történt az oktatási igényekben, mivel társadalmi és politikai okok következtében mind több magyar nyelvű diák kereste fel a gimnáziumot, amelyet ez idő tájt már líceumnak is neveztek, ennek következtében mind sürgetőbbé vált egy magyar tanítási nyelvű középiskola indítása is. Az evangélikus líceum azzal ünnepelte meg fennállásának centenáriumát, hogy 1657-ben *Vitnyédy Istvánnak*, a költő *Zrínyi Miklós* ügyvédjének javaslatára létrehozta a magyar nyelvű gimnáziumi tagozatot a „Hosszú soron”, a mai iskolaépület helyén, *Lyceum Soproniense Hungaricum* elnevezéssel, amelynek első rektora *Kövesdy Pál* lett, aki a halála után kinyomtatott *Elementa Linguae Hungaricae (A magyar nyelv elemei)* című, csaknem két évszázadon keresztül használt művével írta be nevét a magyar művelődéstörténetbe. A 17. század hatvanas éveiben tehát két virágzó evangélikus gimnáziuma volt Sopronnak.

Az anyanyelv ápolása a magyar gimnáziumban fokozatosan az egész tantestület szívügye lett. *Ribini János*, híres soproni történelemtanár – *Bessenyei György*

elé vágva – a reformáció alapvető igényéből, az anyanyelv és a nemzeti öntudat ápolásából kiindulva ilyen serkentő szózatot intézett a soproni tanulóifjúsághoz 1751-ben: „Fogjatok hozzá, hogy éppen ti virágoztassátok fel a hazai nyelvet, a ti fáradozástok, munkátok tegye a magyar nyelvet gazdaggá. Rút dolog s méltatlan a nemes lélekhez elhanyagolni azt a nyelvet, amelyet őseinktől kaptunk. Ha nem fáradozunk a magyar nyelv ügyében, vétekezünk a haza, a magyar név, a mi kedves nyelvünk, őseink s önmagunk ellen.”

A 18. század vége: a felvilágosodás eszméi magyarországi elterjedésének időszaka, mely egybeesik nálunk a nemzeti nyelv pallérozására, a nemzeti kultúra felvirágoztatására irányuló társadalmi-politikai törekvésekkel. Sopronban a kor-szellem elsősorban a tanulóifjúság elitjére volt ösztönző hatással. 1790-ben – a magyar kollégiumi iskolakultúra történetében elsőként – megalakul egy önképzőkörszerűen működő diákszervezet, bármiféle tanári ösztönzés nélkül, amely a *Magyar Társaság* nevet veszi fel. Lelke és vezetője a kiváló *Kis János*, a későbbi költő, műfordító püspök, akit saját irodalmi munkásságán kívül *Berzsenyi Dániel* felfedezőjeként ismer és méltat az irodalomtörténet.

Céljuk elsősorban a magyar nyelv és irodalom művelése volt. Jellemző az elkötelezettségükre: körükben a nemzeti nyelvhez való ragaszkodás jegyében bűnnek számított, ha valaki a magyar beszédben idegen szavakat használt. A társaság kezdetől fogva állást foglalt az akkortájt induló heves nyelvújítási harcban is – természetesen a *Kazinczy Ferenc* által képviselt modern nézetekhez csatlakozva.

Első esztendeik nevezetes vállalkozása volt egy sikeres színelőadás, az első és sokáig egyetlen magyar nyelvű bemutató Sopronban. A közönség óriási tetszéssel fogadta az előadott szomorújátékot, amelyet *Lakos János*, a társaság alapító tagja írt. Amikor később, 1827-ben színre vitték *Vörösmarty Mihály Salamon király* című tragédiáját – ez volt a darab ősbemutatója! –, a költő levélben, a következő elismerő szavakkal köszöntötte őket: „Az ifjúság éveiben egyebet is tenni, mint szilaj kicsapongást, ritkaság, de annál nagyobb érdem.”

A társaság nem zárkózott be önmagába, és tevékenységüktől mi sem állt távolabb, mint a provincializmus. Mai kifejezéssel azt mondanók: népben, nemzetben gondolkodtak. Járatták a korabeli országos lapok közül a *Magyar Kurírt*, a *Mindenes Gyűjteményt*, a *Hadi és Más Nevezetes Történeteket*, továbbá figyelemmel kísérték a kortársi szépirodalmat is. A reformkorban rendszeresen meghozták *Kisfaludy Károly* népszerű *Auróráját*, előfizettek az *Athenaeumra*, az *Életképekre*, valamint járatták *Kossuth Lajos* hírlapját is.

Félévente és személyenként a tagok 30-36 krajcárt „*fűzettek az ujjságokra*” – a *Lakos János* jegyző által vezetett könyvtári napló bejegyzése szerint. A nagy írók műveinek első kiadásait – most is megvannak a könyvtárban – az ifjúság szinte ronggyá olvasta.

Szervezetileg is önálló könyvtára volt a Magyar Társaságnak, igaz, kezdetben szerény állománnyal: az indulás évében ugyanis csupán 39 tétel szerepel a katalógusokban, egyebek közt *Bessenyei György*, *Péczeli József*, *Gyöngyösi István* munkái. Jellemző adalék a társaság tagjainak segítőkészségére: oly módon is támogatták egymás szellemi gyarapodását, hogy saját könyveiket is „beadták a közösbé”, de a tulajdonjog fenntartásával. A „*társak könyvei*” című 1790-es katalógusban *Lakos János* tíz, *Ihász Imre* ötvenöt, *Ajkay Pál* három, *Kis János* hét tétellel szerepel.

1796-ban már 129 könyv található az ifjúsági könyvtár lajstromában. A gyarapodás ettől kezdve mind lendületesebb: 1808-ban 462 kötete van a társasági könyvtárnak, tizenöt év múlva viszont 851. A reformkorban tekintélyes közéleti férfiak erkölcsi kiállásukkal, továbbá anyagilag is segítik a társaságot; *gróf Festetics György* és *gróf Széchenyi Ferenc* adományai jelentős mértékben hozzájárulnak a társaság könyvtárának fejlesztéséhez. *Széchenyi István* például védnökséget vállalt a Magyar Társaság rendezvényei fölött, és a *Hitel* első kiadásának egy példányát saját kezű dedikációval ellátva megküldte a líceumnak, és jóindulatát a társaság iránt haláláig megtartotta.

Ez idő tájt „szakok” szerint sorakoznak a könyvcímek a katalógusban. Ily módon: 1. *Tudományos művek*. 2. *Versek*. 3. *Románok*. 4. *Játékdarabok*. 5. *Folyóírá-sok*. „Az első szak címét azonban korántsem lehet a mű szóhasználatunk szerint érteni – állapítja meg *Sólyom Jenő* irodalomtörténész –, mert ebbe a szakba került mindaz, ami máshova nem volt sorolható, például *Mikes Kelemen Törökországi levelei is*.”

Említsük meg név szerint is a Magyar Társaság két könyvtárosát a 19. század elejéről! Az egyik az író, költő, kultúraszervező *Döbrentei Gábor* volt, a Magyar Tudományos Akadémia „első titoknoka”, a másik *Sass István*, *Petőfi Sándor* barátja, akinek nevét *Petőfi* „*A négyökrös szekér*” című versével kapcsolatban is ismerik az irodalom kedvelői.

Szorgalmas látogatója volt a diákkönyvtárnak az iskola leghíresebb növendéke, későbbi névadója, *Berzsenyi Dániel*. 1792-ben és 1793-ban tizenhatszor olvasható a neve a könyvtári naplóban, ahol is a könyvcímek egyenként át vannak húzva, annak jeléül, hogy *Berzsenyi* a könyveket visszaadta. Kedvelte *Barcsay Ábrahám*, *Orczy Lőrinc* s *Ovidius* verseit, *Dugonics András* *Etelkáját*, valamint *Kotzebue* színműveit. A kölcsönzési tételek egynegyede, tizenhatból négy színmű. Későbbi feljegyzései is megerősítik, hogy *Berzsenyi* behatóan érdeklődött a színművek iránt.

Érdekes könyvtári adalék *Berzsenyi* diákkori szellemi táplálékához: a soproni evangélikus gyülekezet levéltárában található egy könyvjegyzék, amelynek alapján megnevezhetők a költő tankönyvei, szám szerint tizenhárom. Ezek közül hat német nyelvű, öt pedig latin. Magyar nyelven *Péczeli Józsefnek* az 1790-ben Komáromban kiadott „*Erkölcsei prédikációk*” című könyvéből és *Losontzi István* nevezetes, szinte országosan közismert tankönyvéből (*Hármas Kis Tükör, Poson, 1780*) tanult. A költő eszmei fejlődésére, leginkább fiatalkori társadalomszemléletének alakulására *Losontzi* nézetei voltak döntő hatással. *Losontzi* kézikönyve olyan rendi világnézetet sugallt, amelyben központi helye van a királytiszteletnek és a nemesi öntudatnak.

„Két ág összeömlése”

Páratlan művelődési értékek hordozója a líceumi könyvtár, amely – *Pröhle Jenő* szavaival – „két ág összeömléséből adódott: az egyik az evangélikus lelkészek könyvtára, az úgynevezett *konventi könyvtár*, amelyet a *Rotenburg ob der Tauber*-i számadáskönyv tételével igazolhatóan 1666-ban alapítottak *Zuana Pé-*

ter Menyhért buzgólkodására, és amelyet a híres gyűjtő, Láng Máttyás gazdagított becses ritkaságokkal... Ez a tényleg háromszáz éves ág hozzáférhető volt tanár-
nak, diáknak egyaránt, még a voltaképpeni iskolai könyvtárral való – 1825-ben
történt – egyesítése előtt is.” A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1966-ban jubile-
umi kiállításon mutatta be a nagyközönségnek a líceumi könyvtár kincseit, s a
megnyitáskor hangzottak el ezek a szavak. Egyébként a két könyvtár 1825-ös
összevonásából adódó hatalmas rendezési munkát később Hetyési László rektor
végezte el.

Mai telkén 1658 óta áll az ősi iskola. Azóta több átépítés és bővítés történt.
Jelenlegi alakját az 1894-es átépítéskor nyerte el. Az 1948-as államosítás után
kétszer is felújították, de szerencsére a hatalmas muzeális értéket képviselő nagy-
könyvtár a helyén maradt, az épület földszinti traktusának jobb oldalán. Ide az
1825-ös újjáépítés után került, amikor is öt nagy termet szántak a könyveknek.

Magától értetődő, hogy a könyvtár az öt évszázad során mindenben osztozott
az iskola sorsával, s rá volt szorulva az evangélikus polgárok adományaira. Ahogy
a krónikás írja: „*Fejedelmi bőkezűségű pártfogók híján soproni és más dunántúli
orvosok, ügyvédek, papok, tanárok hagyatékából és adományából gyarapodott úgy,
hogy külföldről megtérő diákok – fejükben a nyugati eszmék élesztője, tarisznyájuk-
ban a legfrissebb könyvek – rótták le hálájukat a Lackner-féle és egyéb ösztöndíj-
kért. De gyarapodott a könyvtár a diákok filléreiből is.*”

Két eligazító észrevétel kívánkozik az utóbbi mondathoz. A reformáció esz-
méinek diadalra jutása után Sopronban a latin iskola fejlesztésében, majd gim-
náziumi rangra emelésében elsődleges szerepe volt Lackner Kristóf polgármes-
ternek (1571–1631), aki a távoli vidékek kiváló tanárait is megnyerte a város
iskolaügye számára. Az 1610-es években csaknem évente írt iskoladrámákat,
amelyeket a gimnázium tanulói adtak elő, többnyire a városháza termeiben. Mint
felügyelő, gyakran látogatta az iskolát, és *Leges scholasticae (Iskolai törvények)*
címen rendtartást adott ki számára. Ennek is köszönhető, hogy a 17. század első
felében jelentősen megnövekedett az iskola növendékeinek létszáma, hasonló-
képpen a könyvtár állománya is, mégpedig a tanulók adományain kívül az intézet
vásárlásai révén.

Pénzhez úgy jutott a líceum, hogy a tanulóktól könyvtári járulékot szedett, és
a befolyt összeget kizárólag új könyvek beszerzésére, kötetésekre fordította. Az
1740-ból való rektori számadáskönyv adatai szerint abban az évben tanulóként
havi tizenhét krajcár volt a könyvtári járulék.

Sok Sopronba érkező vidéki tanuló hozott magával könyvet az alma mater
bibliotékája számára. 1826-ban például az orosházi születésű Székács József író,
evangélikus püspök soproni tanulmányainak megkezdésekor két ritka könyvet
vitt az akkor már több mint négyszáz növendéket számláló liceum könyvtárának,
a *Synonimorum liber* és a *Gradus ad Parnassum* című munkákat. Székács József
rövid ideig a Magyar Társaság könyvtárosa tiszttét is betöltötte.

Ez az évtized a német ajkú Sopronban is a nemzeti öntudatra ébredés idősza-
ka volt. Székács József nemzedéke kézzől kézre adva olvasta Katona József 1821-
ben megjelent *Bánk bánját*, amikor még a hivatalos kritika hallgatott róla. Arról
is van tudomásunk, hogy a helytartótanácsi cenzura bizonyos feljelentések alap-
ján a líceumi könyvtár több példányát „gyanúsnak” találta, és kifogásolta köl-
csönzésüket.

Mesés könyvritkaságok

Százados szorgoskodások révén annyi értékes könyv gyűlt össze, és zömmel meg is maradt a líceum könyvtárában, hogy sok mai nagyvárosi közkönyvtár is büszke lehetne ekkora és ily becses állományra. Szinte a csodával határos, hogy – mindössze kisebb méretű veszteséggel – a második világháború vad viharát is átvészelte a könyvtár. Ekkor az iskola épületébe a katonaság telepedett be. 1944-ben német, majd a város eleste után, 1945 kora tavaszán szovjet hadikórházak rendeztek be a Széchenyi téri épületben.

A könyvtár állományára, kincseire nézvést a szovjet katonaság jelenléte és tevékenysége volt veszedelmesebb: a több tízezer kötetet ugyanis a „felszabadítók” kipakolták az udvarra, az lsten szabad ege és egy vékony ponyva alá. (Na persze, akár el is zabrálhatták volna a teljes állományt!) Az vitt el belőle, aki csak akart! És nemcsak a szovjet katonák gyűjtötték a háborús szuvenírt, hanem bizony megvámolták az iskolaudvaron magasodó könyvhegyet a helyi lakosok is. *Dr. Lampért Gyula*, az ismét egyházi kézbe adott Berzsényi gimnázium igazgatója mesélte 1995 őszén, hogy az utóbbi két-három évben néhanap bekopog hozzá egy-egy idősebb soproni vagy városkörnyéki polgár, kezében a líceum valamelyik régi, elveszettnek hitt könyvével, és valahogy igyzen magyarázza látogatása okát: „Tetszik tudni, a családi hagyatékából most került elő ez a kötet, öt évtized után, és a pecsét szerint az ostrom előtt a líceumé volt; gondoltuk, visszajuttatjuk maguknak, kivált, hogy ismét egyházi iskola lettek, hiszen ez nem minket illet meg.”

Pótolhatatlan veszteség, hogy a háború alatt megsemmisültek a könyvtári leltárt és a Magyar Társaság iratait tartalmazó kötetek, hatezer teológiai könyvet pedig az államosítás után az evangélikus egyház vett át.

S mégis: micsoda értékek, párját ritkító könyvészeti ritkaságok vannak ebben a középiskolai könyvtárban! Először is van tizenhat ősnymtatványuk, vagyis olyan könyvük, amely még *Gutenberg János* időszakában, a 15. század végén készült. Ezeket, s még jó néhány kincsüket páncélszekrényben tartják. A 15. századi ereklyék közül kettő csak itt lelhető fel, sehol másutt Magyarországon. A 16. századból 476 könyvet őriznek; *Erasmus* és *Hans Sachs* műveinek korabeli kiadásai ékességei a gyűjteménynek. Unikum a már említett *Dürer*-könyv is.

Rendkívül gazdag ez a gyűjtemény. Amikor a milleniumra nyomtatásban megjelent a könyvtár katalógusa, két vaskos kötetben fért csak el a régi könyvek címlistája. Új katalógusa most nincsen a könyvtárnak, ezért az állományra vonatkozó adatok egy része a szakemberek becslésén alapul.

Amikor 1966-ban sor került az említett jubileumi kiállításra a gimnázium könyv- és kéziratritkaságaiból, *Pröhle Jenő* könyvtáros 177 régi s igen ritka kiadványt, illetve eredeti kéziratot válogatott össze gyűjteményükből. Ma egy könyvaukción vagyonokat adnának az akkori tárlókba kitett négyszáz-öt száz éves ritkaságokért, például a *Nürnbergi krónikáért*, *Lackner Kristóf* műveieért, a 16. századi kiadású *Ptolemaiosz*-, *Euklidész*-, *Arisztotelész*-, *Luther*-kötetekért. A következő két évszázad jeles íróinak, filozófusainak alkotásai közül megtalálhatók itt *Voltaire*, *Montesquieu*, *Rousseau*, *Helvetius* első kiadású könyvei. (Akkoriban csak azok forgathatták ezeket a „rebellis” köteteket, akiknek erre az evangélikus konvent, illetve a Helytartótanács engedélyt adott. Vagy akik titokban tanáraikhoz

fordultak ez ügyben. Kis János írja emlékirataiban, hogy *Wietoris Jonathán* professzor könyvtárából kapták a diákok az új szellemű olvasnivalókat.

Hazai szerzőink közül *Bessenyei György*, *Dugonics András*, *Berzsenyi Dániel*, *Katona József*, *Vörösmarty Mihály*, *Arany János*, *Petőfi Sándor* műveinek első kiadásai is a liceumi könyvtár polcain sorakoztak – megvannak ma is –, mintegy jelezvén, hogy ez a kiváló középiskola minden korban lépést tartott a kultúrával, a kor szellemi áramlataival, a társadalmi haladás és a nemzeti gondolat eszmrendszerével.

Pénzhiány, évtizedek óta

Ötven magyar középiskola könyvtárában található muzeális értékű gyűjtemény. Ez az adat az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1986-os felméréséből való. Az iskolák muzeális értékű gyűjteménye nemzeti vagyunknak fontos része; jónéhány középiskolai könyvtárban az európai és a magyar kultúra kiemelkedő alkotásait őrzik. Ezeknek a könyveknek a sorsa szorosan összefonódott a jeles iskolák sorsával, történetével, ily módon iskola-, pedagógia- és művelődéstörténeti értékeket is képviselnek.

Ez idő tájt muzeális értékek számítanak mindenekelőtt a kódexek, aztán külön kategóriában az ősymotatványok és a 16. századi magyar könyvek, majd az 1600 előtti hazai kiadású könyvek, folyóiratok, térképek és más nyomtatványok, továbbá az 1870 előtti kéziratok. A muzeális értékű gyűjtemények megőrzése nemzeti érdek, s oly mérvű feladat, amelynek a megoldásához már nem elegendő az oktatási intézmények és a pedagógusok jó szándéka, ösztönös hozzáállása, ide határozott jogszabályok kellene.

Jogszabályok természetesen vannak, 1963 óta a rendszerváltozás kezdetéig legalább harminc minisztertanácsi és miniszteri rendelet, utasítás, irányelv, körlevél született ez ügyben, félreérthetetlenül megszabva a könyvtárak fenntartóinak, hogy „*a történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a természetfejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit a törvényerejű rendeletben meghatározott módon védelemben kell részesíteni, tudományosan fel kell dolgozni, és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni. E feladat megoldásáról a művelődésügyi miniszter gondoskodik.*”

Sajnálatos, hogy írott malaszt maradt minden rendelet vagy főhatósági intézkedés, mert a rendeletgyártás pártállami évtizedeiben sem azt kapták meg az iskolák a nemzeti vagyon megőrzéséhez, ami a legfontosabb lett volna, a pénzt. Akkor is abból volt a legkevesebb, mint ahogy ma is fojtogatja a pénzhiány a könyvtárakat.

Az OPKM szakemberei 1986-ban tizenegy nagy múltú középiskolai könyvtárban néztek szét, és lehangoló jelentés készült a tapasztalatokról: „*A könyvek a polcokon több helyen sérülten, össze-vissza dobálva, raktári rend nélkül állnak. Elvértve portalanítják őket, rendszeresen csak egy-két helyen. Hőszabályozó sehol sincs, hő- és páratartalom-mérő csak egy-két iskolában. A gyűjtemények jelentős része rossz állapotban van... .*”

Elégedetlenek voltak a szakértők a Berzsenyi Gimnázium nagykönyvtárával is: „*A gyűjtemény fűtetlen helyiségben van, a hideg dermedtő, nincs villany, a falak*

több méter magasságban is nedvesek, dolgozni nem lehet benne. Az állomány penészedik, és más módon is rohamosan megy tönkre. Ha ezek az állapotok már csak néhány évig is változatlanok maradnak, a közel ötvenezer kötetes gyűjteményre a gyors enyészet vár.”

E vészjelzés olvastán-hallatán 1988-ban a Köznevelés munkatársaként fölkerestem a soproni gimnáziumot, és riportban számoltam be a látottakról. Az igazgatóhelyettes és a könyvtáros társaságában néztem körül, és mi hárman nem láttuk a helyzetet ennyire siralmasnak. Ugyanis nem volt dermesztő a hideg (a méteres falak télen-nyáron temperált hőmérsékletet biztosítottak); égett a villany is (igaz, nem mennyezeti izzók, hanem konnektorba kapcsolt lámpák világítottak); nem voltak vizesek, nedvesek a falak, hanem „csupán” öregek: az épületben több helyütt is mállott a vakolat. Az viszont tény, hogy egyszerre kevés kutató vagy tanár dolgozhatott a nagyteremben, mivel mindössze három – ablakmélyedésben elhelyezett – asztal szolgált erre a célra.

Egy alapos felújításhoz megfelelő területre és szilárd anyagi erőforrásra lett volna szükség, de hát már a nyolcvanas években sem jutott elegendő pénz könyvtárfejlesztésre, így aztán nem telt az iskola költségvetéséből előregedett könyvek restaurálására, konzerváló kezelésére, hőszabályozó berendezés vásárlására s más egyebekre sem.

Visszáll a világ rendje

– *Mi változott meg műemléki könyvtárban a nyolc évvel ezelőtti látogatásom óta? A kérdést Horváth Edit könyvtárosnak tettem fel, akivel előzőleg is ebben a minőségben találkoztam. Most arról tájékoztattott, hogy a tulajdonosváltással észrevehetően javultak náluk a tárgyi feltételek. Például az iskola, természetesen benne a könyvtár is, központi fűtést kapott 1992-ben – az egyház, valamint magyar és német adományozók áldozatkészsége révén –, és végre-valahára megoldódott a patinás könyvtár világítása is, méghozzá korszerű neoncsovekkel.*

A változásokról Lampért Gyulával beszélgettem: „Iskolánk 1991. július elsején ismét fölvette nevébe az »evangélikus« jelzőt, utalva ezzel egy korszak végleges lezárására. Az iskola hivatalos neve Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium lett, működetési és tulajdonjoga a magyar államról a Magyarországi Evangélikus Egyházra szállt át.”

Csaknem ötven év után tehát visszaállt a világ rendje Sopronban: az ősi líceum ismét az evangélikusok kezén van. Az egyház messzemenően támogatja kedves iskoláját. Horváth Edit elmondta, hogy az ifjúsági könyvtár fejlesztésére a mostani ínséges esztendőkből is jut pénz, ha nem is sok. A múlt év végén ötvenféle folyóirat járt a könyvtárba, és mindamellet mintegy százezer forint jutott állománygyarapításra.

Most, hogy nyolc évfolyamos osztályokat is indít a gimnázium, erőteljesen gyűjteniük kell a tíz-tizennégy éves korosztálynak szóló irodalmat is, ami nem kevés pénzt visz el. A beszerzést nagy körültekintéssel végzik: a legkedvezőbb áron a könyvtárellátónál tudnak vásárolni, ezenkívül figyelemmel kísérik a különböző könyvaukciókat is, hogy a kevés pénzből minél több könyv beszerzésére

teljék. Ami terveiket illeti: 1996-ban az ifjúsági könyvtár egy komplett videobereendezéshez szeretne hozzájutni.

– Leginkább azonban egy újabb teremre lenne szükségünk, mert ezt a mostanit már kinőttük a 11 ezer kötetnyi állománnyal – toldja meg a kolléganő a kívánságlistát, bár maga is tisztában van vele, hogy további terjeszkedésre nincs lehetőség, mert a falakat nem lehet kitágítani. Az épületben minden négyzetméternyi hely foglalt már, régóta nagy a zsúfoltság. Koszerűtlen az egész ház, ami egyáltalán nem meglepő 1996-ban, hiszen az evangélikus egyházkerület vezetői már 1908-ban tanításra alkalmatlannak minősítették a millenium idején épített kétemeletes épületet.

Ottjártamkor, amíg Horváth Edittel beszélgettem, többször is benyitottak a tanulók az ifjúsági könyvtárba, leginkább kötelező olvasmányokat kerestek. Egyébként nyitva áll a diákság előtt a nagykönyvtár is, amely a líceum másik könyvtárosának, a félállásban foglalkoztatott *Némethné Káldy Zsuzsának* a birtalma. Lelkes könyvtáros ő is, mint az elődök, éberén őrzi a gondjaira bízott kincseket. Nemrég nyerte el ezt az állást, s mint mondta, először is „átforgatta” a hatalmas állományt, és most már jól kiigazodik benne. Amire nem telt nyolc évvel ezelőtt: megkezdődött a könyvek restaurálása is. A múlt év végén százezer forintot nyertek egy pályázaton ilyen célra; most meg az a baj, hogy a könyvszakmában is nagy a drágaság, és ebből a csinosnak mutakozó summából mindössze egy öreg könyvet lehet megfiatalítani.

Meglepett, hogy a nagykönyvtár gyűjteménye az ábécé betűivel jelölt nyilván tartás szerint van rendszerezve. Ennek okát azzal magyarázzák, hogy az egyik régi neves könyvtárosuk, a többször is említett Pröhle Jenő a ma már elavultnak minősülő müncheni rendszer híve volt.

– Tiszteljük a múltat, az elődök hagyatékát e téren is – jegyezte meg N. Káldy Zsuzsa –, a lassan történelminek nevezhető könyvtárosi gyakorlatot nem kívánjuk megváltoztatni; legyen valami, ami a régi nagyokra emlékeztet bennünket.

Szóba került a százados örökség, a múlt értékeinek megbecsülése az intézet igazgatójával folytatott eszmecserém során is. „*Büszkeségünk ez a műemlékkönyvtár, fejtegette Lampért Gyula, és mi becsüljük, ápoljuk hagyományainkat. Nem engedjük elveszni a múltunkat! Aki nem tudja, hogy honnan jött, az azt sem érti, miért, merre halad.*”

Elkötelezett ember, jó szervező és nagyszívű pedagógus Lampért Gyula, aki matematika-fizika-ábrázoló geometria szakja ellenére is erős affinitást mutat a humán kultúra iránt. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának oktatói állását hagyta ott a soproni líceum igazgatói székéért. Nagy lendülettel vetette bele magát az újból egyházi kézbe került középiskola ügyeinek intézésébe. Mint megfogalmazta, olyan iskolát akar a hetvenkét tagú nevelőtestülettel összefogva teremteni, „*amely nemes hagyományaira alapozva, a régmúlthoz hasonlóan, diákjait Isten félelmében, erkölcsben erősítve, evangélikus szellemben neveli és oktatja kultúrára, tudományra, a nemzet gyarapítására.*”

P. Kovács Imre